

Barnskyddets goda kvalitet och tryggnad av placerade barns grundläggande rättigheter

Ett av föremålen för barnskyddets systematiska tillsyn 2021 var tillgodoseendet av rättigheterna för barn i vård utom hemmet. Förutom styrnings- och bedömningsbesök runt om i Finland har tillsynsmyndigheterna vid de gemensamma webinarierna Beskyddare av barnens rättigheter träffat flera hundra experter inom barnskydd i kommuner. Bakgrundsinformation om och en lägesbild av verksamhetens styrningsbehov inom vård utom hemmet och insatsområden för den systematiska tillsynen insamlades också genom en enkät till socialarbetare som är ansvariga för barnens ärenden och från privata barnskyddsanstalters verksamhetsberättelser.

Tillsynsmyndigheterna har observerat brister i tillgodoseendet av placerade barns rättigheter och vill genom denna anvisning fästa kommunernas och serviceproducenternas uppmärksamhet på sina centrala observationer om verksamheten vid enheter för vård utom hemmet och om tillsynen över dem.

Placeringskommunerna och placerarkommunerna samt de socialarbetare som ansvarar för barnens ärenden ska sörja för tillsynen över vården utom hemmet

I barnskyddslagen föreskrivs om tillsynen över vården utom hemmet. För enhetsspecifik tillsyn över barnskyddsanstalter och professionella familjehem ansvarar regionförvaltningsverket, Valvira, enheternas belägenhetskommuner och barnens placerarkommuner. Producenter av privat socialservice behöver ett tillstånd för tillhandahållandet av tjänsterna, och serviceproducenten ska se till att de tjänster som verksamhetsenheten tillhandahåller uppfyller de krav som ställs i verksamhetstillståndet och som föreskrivs i lagen. Varje enhet ska bedriva egenkontroll.

Vid sina styrnings- och bedömningsbesök observerade tillsynsmyndigheterna att egenkontroll inte nödvändigtvis genomförs systematiskt och regelbundet. Tillsynsmyndigheterna konstaterar att organet i **placeringskommunen** ska övervaka verksamheten vid de privata enheter för vård utom hemmet som är belägna i kommunen. I första hand ansvarar **den kommun**

som placerat barnet för att övervaka att barnets placering i familjevård eller institutionsvård förverkligas i enlighet med barnskyddslagen och att barnet under placeringen har tillgång till nödvändiga tjänster och stödåtgärder. När kommuner köper eller externaliserar tjänster ska de i tillräcklig mån beakta uppgifterna i anslutning till utövande av offentlig makt och tillräcklig resursallokering för dem. Vid tillhandahållande av tjänster samt egenkontroll av och tillsyn över tjänster ska man säkerställa att tjänster som är avsedda för barn genomförs på så sätt att de stöder, tillgodoser och tryggar barnens välfärd. Centrala komponenter för kvaliteten är tillräcklig och yrkeskunnig personal, kompetent ledning och ändamålsenliga lokaler. Antalet anställda samt de anställdas utbildning och uppgiftsstruktur vid enheter för vård utom hemmet inom barnskyddet ska motsvara barnens behov av omsorg, vård, fostran och rehabilitering. Socialarbetaren som ansvarar för barnets ärenden har en central roll vid **den barnspecifika tillsynen över barnets rättigheter**. Den barnspecifika tillsynen inom vården utom hemmet förverkligas särskilt vid växelverkan mellan barnet och socialarbetaren. Socialarbetaren som ansvarar för barnets ärenden eller någon annan arbetare inom barnskyddet ska personligen och tillräckligt ofta träffa barnet enligt ett sätt som specificeras i klientplanen. Barnet har rätt att på tu man hand träffa arbetaren och diskutera ärenden som rör barnet själv. Socialarbetaren som ansvarar för barnets ärenden ska övervaka förverkligandet av barnets intressen och placeringens mål samt lagenligheten av de begränsningsåtgärder som platsen för vård utom hemmet vidtagit.

Egenkontroll ska förankras vid enhetens dagliga verksamhet

Tillsynsmyndigheternas styrnings- och bedömningsbesök hos enheter för vård utom hemmet 2021 visade att en del av enheterna hade en föråldrad plan för egenkontroll, en plan som endast upprättats på allmän nivå och/eller inte hade planen offentligt framlagd. För att egenkontrollen ska lyckas ska man i planen för egenkontroll identifiera verksamhetens klientsäkerhetsrisker, beskriva hur enheten förhindrar klientsäkerhetsrisker och vilka åtgärder som ska vidtas när en risk realiserar. Planen för egenkontroll ska innefatta en instruktion om personalens lagstadgade anmälningsskyldighet i händelse av missförhållanden gällande klientsäkerheten eller ett realiserat hot mot klientsäkerheten. Tillsynsmyndigheterna framhäver att planen för egenkontroll ska vara offentligt framlagd vid enheter för vård utom hemmet och i mån av möjlighet även på enheternas webbplatser. Klienterna och deras anhöriga har rätt att på ett enkelt sätt få information om hur enheten bedriver egenkontroll.

Tillsynsmyndigheterna betonar att egenkontrollen ska förankras vid enhetens dagliga verksamhet. Egenkontrollen ska genomföras så att serviceproducenten och personalen kontinuerligt bedömer sin verksamhet och vidtar nödvändiga korrigerande åtgärder i händelse av att brister eller risker observeras. Responsen från klienter och deras anhöriga ska beaktas vid genomförandet av egenkontrollen och utvecklandet av verksamheten. Den ansvariga personen vid verksamhetsenheten ska övervaka personalens verksamhet arbetsledningsmässigt och se till att klienterna inte behandlas på ett lagstridigt, osakligt eller kränkande sätt. Även personalen ska säkerställa att vård- och fostringsarbetet utförs så att det svarar mot klientens behov samt att det är respektfullt mot klienten och lagenligt. Planen för egenkontroll lämpar sig väl som ett verktyg för introduktion i arbetet och för utvecklandet av verksamhetsenhetens service och kvalitet.

Den primära uppgiften för vården utom hemmet är att tillgodose barnets grundläggande rättigheter

Vid styrnings- och bedömningsbesök hos barnskyddsanstalter framkom olämpliga omständigheter och verksamhetsmodeller i anslutning till begränsningsåtgärder. Till exempel regler för begränsning av möjligheten att röra sig utanför enheten till vissa tider som ovillkorligt gäller alla barn kan i praktiken betyda begränsning av rörelsefriheten som definieras i lag. Även regler för användning av telefonen ska kunna motiveras barnspecifikt och avskiljas från omhändertagandet av föremål som en begränsningsåtgärd eller begränsningen av kontakterna. Barnets ålder och utvecklingsnivå ska beaktas vid individuell bedömning av gränsen mellan fostrande regler och begränsningsåtgärder.

Tillsynsmyndigheterna framhäver att barn som placerats i barnskyddsanstalter har lika grundläggande rättigheter som alla andra barn. Dessa rättigheter kan endast ingripas i med stöd av lag, och även då genom sådana åtgärder som i minsta möjliga mån kränker barnets grundläggande rättigheter. Begränsningsåtgärder får endast användas inom vård utom hemmet som ordnas som institutionsvård. De fostrande regler som används i en enhet för vård utom hemmet och de begränsningsåtgärder som barnskyddslagen föreskriver ska kunna avskiljas.

En enhet som ordnar vård utom hemmet är skyldig att lämna barnet information om de lagliga praxis. Anstalten ska ge barnet råd och handledning i frågor som gäller hens rättsskydd.

Enheten för barnskydd ska säkerställa att barnet inte blir föremål för lagstridiga begränsningsåtgärder till följd av enhetens bristfälliga eller felaktiga regler. Socialarbetaren och anstalten ska också handleda barnet ifall barnet anser att till exempel ett beslut om begränsning eller något annat förfarande har gjorts inkorrekt.

Fostrande regler stöder barnets välbefinnande

Det är möjligt att sätta likadana fostrande regler och gränser för ett barn som placerats i vård utom hemmet som för barn som uppfostras hemma. De hör till åtgärder som stöder barnets välbefinnande, dvs. upprätthållande av en dygnsrytm, näringstillgång, tillräcklig vila och stimulans, tryggnad av skolgången, upprätthållande av sociala relationer och inläring av allmänt accepterade beteendemönster.

Vid fostringsarbetet inom vård utom hemmet ska man ta hänsyn till både barnens individuella behov och barnens ömsesidiga jämlikhet. Verksamhetssätten ska bidra till barnets självbestämmanderätt, tillgodoseendet av rättigheterna och att barnet blir väl bemött. Barn som placerats i vård utom hemmet ska kunna lita på att verksamheten är konsekvent, trygg och förutsebar. Enheter för barnskydd ska aktivt bedöma sina regler och verksamhetssätt genom egenkontroll. En enhet för barnskydd som vill bedriva en etisk verksamhet bör vid bedömning av fostrande regler och rutiner fundera på bland annat följande frågor: "Hur skulle jag vilja att mitt eget barn blev bemött?" eller "Hur skulle jag själv vilja bli behandlad?".

Kunskap i begränsningsåtgärder ska utvecklas för att säkerställa att åtgärderna genomförs lagenligt

Tillsynsmyndigheterna konstaterade vid sina styrnings- och bedömningsbesök att begränsningsåtgärder inte alltid vidtas på ett lagenligt sätt. Vid beslutsfattande om och genomförande av begränsningsåtgärder ska enheten följa förfaranden i enlighet med barnskyddslagen och förvaltningslagen. De begränsningsåtgärder som föreskrivs i barnskyddslagen får endast vidtas för att trygga omhändertagandets syfte och för att skydda barnet eller någon annan person i de situationer som fastställs i lagen. Tillsynsmyndigheterna konstaterar att det endast är möjligt att bedöma om omhändertagandets syfte förverkligats när alla som arbetar med barnet och genomför begränsningar är medvetna om orsaken till barnets placering i enheten. Tillsynsmyndigheterna observerade vid styrnings- och bedömningsbesöken att beslut om

begränsning inte alltid är tillfredställande motiverade. Tillsynsmyndigheterna betonar att motiveringarna till beslut om begränsning är centrala med tanke på tillgodoseendet av barnets rättigheter. Genom adekvata motiveringar till beslutet kan man säkerställa att barnet som placerats i barnskyddsanstalten är medvetet om lösningen och grunderna till den. Kontroll av beslutets korrekthet i efterhand är endast möjlig genom adekvata motiveringar.

Övervägandet av begränsningsåtgärder ska göras med hjälp av barnspecifik bedömning, och personalen ska kunna ta hänsyn till förutsättningarna för begränsningsåtgärder: begränsningen ska stå i rätt proportion och motiveras, den ska vara ändamålsenlig och nödvändig. Anvisningarna om användning av begränsningar i barnskyddsanstalten ska vara förenliga med den gällande lagstiftningen och tillräckligt detaljerade samt tydliga och begripliga för alla parterna. Tillsynsmyndigheterna framhäver att den ansvariga personen vid enheten för vård utom hemmet ska se till att enheten har tillräcklig personal, kompetens och introduktion i arbetet, så att eventuella brister i dem inte ska orsaka eller öka användning av begränsningar eller förfaranden som äventyrar barnets säkerhet eller kränker barnets människovärde.

Barnets röst ska kunna höras i planen för gott bemötande

Tillsynsmyndigheternas styrnings- och bedömningsbesök visar att en del av planerna ännu är väldigt vaga, bristfälliga till innehållet och/eller inte på ett ändamålsenligt sätt stöder tillgodoseendet av barnets rättigheter. Dessutom observerades att planen för gott bemötande i vissa fall förblivit främmande för barnet i praktiken.

Tillsynsmyndigheterna konstaterar att målet för planen för gott bemötande är att minska begränsningsåtgärder samt att stärka barnets självbestämmanderätt och delaktighet. Vid upprättande och kontroll av planen för gott bemötande ska man höra de barn som placerats i verksamhetsenheten och de ska ges en möjlighet att delta i upprättandet av planen. Det praktiska genomförandet av att beakta barnens röst, åsikter och delaktighet ska tydligen framgå av planen för gott bemötande. Planen ska vara begriplig för barnen och den ska bilda en tydlig helhet språkmässigt och begreppsmässigt. I planen ska man fästa uppmärksamhet på beskrivning av debriefingen efter begränsningsåtgärder och de rättsmedel som är tillgängliga för barnet samt på hur enheten agerar om ett barn berättar om dåligt bemötande. Planen ska i tillräcklig mån beskriva barnens delaktighet och syner på gott bemötande. Man ska gå igenom planen med de placerade barnen i enheten och med varje nytt barn som

kommer till enheten för vård utom hemmet. Planen ska läggas fram för alla på enhetens anslagstavla och den bör också finnas på verksamhetsenhetens webbplats. Planen ska skickas för kännedom till den socialarbetare som ansvarar för barnets ärenden och till placeringskommunen. Planen ska kontrolleras minst en gång om året och alltid när enhetens regler ändras.

Utifrån resultaten av tillsynsmyndigheternas enkät till socialarbetare som ansvarar för barns ärenden kan man konstatera att socialarbetarna nästan inte alls har tagit del av planen för gott bemötande vid enheten för vård utom hemmet, eller att planen inte hade skickats för kännedom till dem eller att planen inte har funnits tillgänglig vid enheten. En betydande del av socialarbetarna var inte medvetna om huruvida planen hade gått igenom med det placerade barnet eller huruvida planen användes i enhetens dagliga verksamhet. Tillsynsmyndigheterna framhäver att socialarbetare som ansvarar för barnens ärenden ska som en del av den övriga tillsynen över tillgodoseendet av rättigheterna för det barn som de placerat i vård utom hemmet ta del av planen för gott bemötande och även därigenom bedöma enhetens verksamhet och tillgodoseendet av barnets rättigheter.

Planer för läkemedelsbehandling ska uppdateras så att de överensstämmer med anvisningen Säker läkemedelsbehandling

Vid styrnings- och bedömningsbesök hos enheter gav tillsynsmyndigheterna handledning i säker läkemedelsbehandling. Tillsynsmyndigheterna betonar att klient- och patientsäkerheten förutsätter att läkemedelsbehandlingen genomförs korrekt, och att enheterna ska genomföra läkemedelsbehandlingen i enlighet med social- och hälsovårdsministeriets anvisning Säker läkemedelsbehandling 6:2021: Handbok för upprättande av plan för läkemedelsbehandling.